

Kozma Zsolt

Egyház és jog

Az egyházjog néhány elvi kérdése

Az egyház az „Isten országa eljött” és „az Isten országa eljön” feszültségében él, s innen eredeztethető egyik kettőssége. Mert már elközelített, mert már beállott az új rend, ezért minden evilág szerinti törvényét át kell hatnia ama teljeseen más törvényeknek, amelyek közül elég, ha a szeretet kettős parancsolatát említjük, vagy a joghoz talán közelebb álló megbocsátás „törvényét”. Ha ez nem történik meg, akkor az egyház lehet jogilag jól megszervezett, és mint ilyen, jól működő közület, de nem egyház, nem Isten országának a hírnöke, előjele, útegyengetője, eszköze.¹ De mert az egyház még nem a teljességre jutott Isten országa, amely csak el fog jönni, ezért szüksége van az evilági törvényekre, s ebben a polgári jogalkotás, -érvényesítés és -alkalmazás segítségére van. Ha ettől eltekint, az entuziasztikus anarchia fenyegeti. Ebből a kettősségből következik az első témánk, a lelkiség és a jog viszonya az egyházban.

Lelkiség és jog

„A jogi forma túlbecsülése, illetve lebecsülése esetén egyaránt elfeledkezünk egy egyszerű igazságról: nem a héj termi a csigát, hanem a csiga a héjat, és nem közömbös a csiga életére, hogy milyen a háza; a csiga élete és a háza között nem véletlen és nem önkényes, hanem kétségtelenül szerves összefüggés van. Szerves összefüggést kell látnunk az egyház élete és az élet külső formája közt is.” Török István² tömör metaforáját „tördeljük” két oszlopba, számolva azzal, hogy ez némi sarkítást jelent, előnye azonban az, hogy a gondolkozást csatornázza.

Lelkiség	Jog
Egyház=gyülekezet	Egyházközség
Országos egyház	Zsinat
Organizmus	Organizáció
Az evangélium biztosítja	A törvény biztosítja
Lelkiismereti felelősség Isten előtt	Jogi felelősség az egyházi bíróságok előtt
A Lélek a szolgálat új változataira indít	Meghatározott számú változat van

¹ Török I.: *Etika*. 499. kifejezései.

² Török I. i. m. 104.

A mindenkori Kánon (statútum, egyházalkotmány, alapszabályzat) jogi keretet biztosít arra, hogy az egyház megtartsa egyház jellegét, hogy két alapismertető-jegye, az igehirdetés és sákramentum szolgálata ékesen és jó rendben történjék. Pál a korinthusi ἐκκλησία-ban történő istentisztelet tartalmáról beszél, arról, hogy amikor „az egész gyülekezet egybegyűl”, mit jelent a prófétálás és a nyelveken szólás, továbbá az imádság, zsoltár, áldás, tanítás, magyarázás az „Úr rendeletei” szerint. Azonban mindennek „ékesen és jó renddel” kell történnie. Az εὐσχημόνως (=jó terv, rendező elv) és a κατὰ τάξιν (=egymás utáni sorban) természetesen nem mai értelemben jogi kifejezések, de érzékeltetik azt, hogy a forma nem közömbös. Az analógiát nem erőltetve, az 1Kor 14 tanításából annyit vonatkoztathatunk mai egyházi szemléletünkre, hogy a lelkiség (ott például a prófétálás) és a jog (ott a „séma”) egymásra utalt vetületei egyházi életünknek. *Lélek nélkül a szolgálat az egyházban csak hivatali kényszer, jog nélkül anarchiához vezethet.*

Azonban minden egymásrautaltságukon túl (csiga és héja), elsőbbséget a lelkiségnek kell adnunk, mert előbb a szolgálat lelkülete volt, s csak az után a szabályozó kerete, mert a forma mindig a tartalomért van, mert az élet (a szolgálat) mindig több, mint a szabály.

A lelkiség elsőbbségének és a jog származtatott mivoltának a szempontja szerint kell történnie az egyházi *jogalkotásnak* is. Mindig voltak és lesznek ún. történelmi kihívások, amelyek az egyházi törvények újrafogalmazására indítanak, s azt sem szabad kétségbe vonnunk, hogy ezek Isten figyelmeztető jelei, de a *semper reformanda* nem minden további nélkül a törvényalkotásra vonatkozik, hanem az egyházi élet lelki tartalmára. Ezt pedig nem a külső (például politikai) körülmények határozzák meg, hanem a külső körülményeknek megfelelő isteni megbízás. Az 1867-es kiegyezés új politikai képlet elé állította a magyar református egyházat, de az eggyé vált Magyar Református Egyház 1881-i történelmi jelentőségű Debreceni Zsinata nem nemzeti eszmét hirdetett meg, hanem megalkotta azokat a körlelkézségeket, amelyek jó eszközök, jogi keretek voltak, hogy az egyház át tudja fogni az evangéliummal az egész magyar reformátusságot.³ Adódik az 1881-es és a nemrég megalakult Tanácskozó Zsinat közötti párhuzam. A '89–90-es változásokig nem volt jogi és szervezeti lehetősége annak, hogy a magyar reformátusok a különben soha meg nem szűnő egységes lelkiségüket kifejezzék. Az egymástól addig elszakított magyar református egyháztestek éltek az új lehetőséggel, megalkották a Tanácskozó Zsinatot, de ennek létjogosultságát az fogja megadni, ha a szolgálatra néző *lelki* egészet munkálja.

Alulról kiépített jogalkotás

A kerettörvény(ek) és az alkalmazó jogszabályok lépcsőin, egyházi vonatkozásban a következő fokok vannak: az ország Alkotmánya, a Kultusztörvény, a

³ Az értékelő irodalmat lásd többek között a Kiáltó Szó 1941. áprilisi számában.

református egyház Kánonja (tágabb, vagy szűkebb körű kerettörvények) és a különböző működési, belső szabályzatok, szabályrendeletek, határozatok.

A *felülről kiépített* törvényalkotás elve szerint az egyes működési szabályzatokat úgy fogalmazzák meg, hogy tekintettel vannak a Kánonra, a Kultusztörvényre, az Alkotmányra. Hogy ezekre figyelni kell, ahhoz nem fér kétség. Azonban ez adott esetben önkorlátozást jelent – annak analógiájára, hogy a diktatúrában volt egyházi öncenzúra –, azt, hogy az egyház egyes szinteken már eleve nem hoz olyan határozatokat, amelyeket ugyan helyesnek tart, de amelyek nem férnek bele valamelyik felsőbbfokú kerettörvénybe. Annak, hogy mi a helyes, két irányelve van. Először maga az evangélium, amely csak önmaga korlátait ismeri el, és nem tűr meg másokat, mondjuk politikai, vagy másmilyen kötöttséget. Másodszor a történelmi tapasztalat, az, hogy már vannak „legalsóbb szintű”, bevált gyakorlati. Ezt a két szempontot, vagy akárcsak az egyiket, az egyházi jogalkotásban elsődlegesnek kell tartani, még akkor is, ha valamelyik „felsőbb” kerettörvény korlátait szétveti.

Az *alulról kiépített* törvényalkotás azt jelenti tehát, hogy e két irányelv vezetésével az egyház már a legalsóbb szinten a maga sajátosságainak megfelelő törvényeket, illetve szabályrendeleteket hoz, és képviselői által a közvetlenül fölötte álló törvényhozó testületnél közbenjár, azaz magyaráz, igazol, érvel, hogy azt elfogadják. A fenti fokozatokból is világos, hogy ennek két viszonyulása van: az egyház–egyház és az egyház–állam síkján történik.

Hogy az *egyház–egyház* helyzetben nem ezt az alulépítkezést gyakoroltuk, annak egy mindannyiunk által tudott, érzett és kritizált torz gyakorlat a szemléltetője. A jelenlegit megelőző egyházalkotmányunk, az 1949-től érvényes Statútum kimondja, hogy a zsinat tagjai „az egyházkerületnek az egyházközségek részéről a presbitériumok útján adott szavazatokkal választott zsinati képviselői”. (I. főrész 147.§ 2. bek.) Ötven éven át így választottuk a zsinati képviselőket, mert a Statútum ezt írta elő, holott mindenki tudta, hogy ez képtelenség és színjáték. Az alulról építkezés azt kellett volna hogy jelentse, hogy egy alkalmazható és értelmes választási szabályzat szerint fogalmazzák meg a felsőbb törvényt, a Statútumot.⁴ Más. Az új Kánonba szinte bekerült az, hogy a püspök nem csak a tanrendet (ez benne maradt, I. főrész 127.§ V. a.), de az órarendet is jóváhagyja. A teológia Szenátusa kivette az Intézeti Alapszabályzatból, s végül nem került a Kánonba se.

Élesebb a kérdés az *egyház–állam* viszonyában, mert a zsinatnak nagyon kell vigyáznia, hogy az önkorlátozás hibáját elkerülje; ezt pedig különösen azért, mert az egyházban még mindig vannak (lehet vitatkozni, hogy vannak-e) olyanok, akik agyába ez a múltból átszüremlett. Nagyon helyes, hogy Kánonunkban szó van „anyagi és szellemi javaink visszaszolgáltatásáról”, arról, hogy az egyház adott esetekben „igénybe veszi a nemzetközi politikai és ökumenikus szervezetek segítségét”, hogy „jogorvoslásért igénybe veszi az illetékes nemzetközi fórumok segítségét”. (I. főrész 6.§ b., d.). Hiányoljuk az iskolákkal kapcsolatos egyházi igénye-

⁴ A kérdésre még kitérek az utolsó fejezetben.

ink érvényesítését, amelyet kánonba kellene foglalni, függetlenül attól, hogy megfelel, vagy nem a Kultusztörvénynek vagy a Tanügyi törvénynek. Egyszerűen azért, mert protestáns jellegünkhöz tartozik az, hogy az evangéliumot elvigyük az iskolákba, azért, mert ez már kialakult és jól működő egyházi hagyományainknak megfelel. Ha a felülről építkezés értelmében mindig megvárjuk, hogy a megfelelő állami törvények mit engednek meg, akkor nem a magunk egyházi életét éljük, hanem egy tőlünk idegent. Ha az alulépítkezésnek megfelelően valamelyik egyházi jogszabályunk nem illik be az állam törvényeibe, az egyháznak meg kell keresnie a párbeszédnek, vagy éppen a tiltakozásnak keresztyéni formáit. Végső soron az „egyházi engedetlenséget” sem kell kizárnunk, mert hát „Istennek kell inkább engedni, hogynem az embereknek” (ApCsel 5,29). Tudom, hogy könnyű meredeken beszélni az íróasztal mellől, de talán innen (is) bátorságot kell adni azoknak, akik a tárgyalóasztalra tesznek le érveket. Érveket? Szájhagyomány szerint Nagy Károly püspök a miniszteri asztalt ököllel ütögette – éppen iskolaügyi kérdésekben.

Ezzel kapcsolatban, egy látszólagos ellentmondást figyelhetünk meg. Mi zsinatpresbiteri elv szerint kormányozunk, ami ebben az összefüggésben azt jelenti, hogy testületeink útján kell érvényt szereznünk jogainknak. Azonban amikor jogorvoslásról van szó, a román hatalomnak ez nem mond semmit, mert ott fenn a fővárosban csak görögkeleti módra tudnak gondolkozni. Ehhez alkalmazkodnunk kell, s olyan, az állam által is tárgyalófélnek minősített személyiségeket kell küldenünk, akikkel egyáltalán szóba állnak. Vajon gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy kifelé feladjuk a zsinatpresbiteri elvet? Nem, mert például a felelősséget a testületnek kell hordoznia, akkor is, amikor az egyház az állami hatóságok előtt áll. Ezért (is) szükségesnek tartom – bár látszólag egy kissé eltér a tematikától – tisztázni ennek az elvnek a teológiai értelmezését.

A zsinatpresbiteri elv

„A Romániai Református Egyház magát hitvallásai alapján zsinatpresbiteri elvek szerint kormányozza.” Vajon a Kánon preambulumban lefektetett alapelv azt jelenti, hogy a legalsóbb fokon az egyházközséget a presbitérium, a legfelsőbb fokon az országos egyházat pedig a zsinat kormányozza?⁵ Vagy csak arra vonatkozik, hogy a felsőbb testületeknek csak presbiterek lehetnek a tagjai? Sajnos, feledésbe ment László Dezsőnek az az értelmezése, miszerint a zsinati jelző testületet, a presbiteri személyi elvet jelent.

⁵ Maga a legalsóbb–legfelsőbb kifejezés hamis szemléletet mutat, hiszen az egyházközség mint megszervezett gyülekezet, azaz egyház, Krisztus teste, az egyetemes egyház testületei pedig nem azok. Ezt a fenn–lenn helyzetet, legalábbis kifejezésében, már nem tudjuk megváltoztatni. Tényleg nem?

A *zsinati* = testületi elv igazolására László Dezső az 1881 előtti egyházszervezeti képre hivatkozik, mely szerint az egyházmegyében parciális szinódus, az egyházkerületben generális szinódus, országos viszonylatban nemzeti szinódus működött. Ha elfogadjuk a zsinatpresbiteri jelzőnek ezt az értelmezését, akkor először egyházunk testületi jellegét kell megmagyaráznunk. Nem szorul igazolásra, hogy református egyházunkban mind törvényhozói, mind kormányzói, mind bírói „hatalmi” területen a testületi elvet kell érvényesíteni. (Egészen más az egyházi adminisztráció területe, ahol a munkát személyek, és nem testületek végzik.) Kálvin ugyan a polgári kormányzásról szól, de az Ószövetségre is hivatkozva, így ír erről: „Az embereknek bűne és hibája idézi elő tehát azt, hogy biztosabb és tűrhetőbb, ha a kormányzatot többen tartják kezükbe, hogy egyik a másiknak kölcsönösen támogatója legyen, hogy egymást tanítsák és intsek, és ha valamelyik a kelletténél tovább megy, többen legyenek bírák és mesterek szenvedélyének megfékezésére. Ezt egyfelől a tapasztalat mindig bizonyította, másfelől tekintélyével az Úr is megerősítette, mikor az államkormányzásra alkalmas arisztokráciát rendelte el az izraeliták között...”⁶ Mielőtt valaki felháborodnék annak hallatán, hogy az arisztokráciával kizárjuk a ma „partiképesebb” demokráciát, gondoljon arra, hogy ennek a szónak van egy ilyen jelentése is: vezető réteg, a legkiválóbbak csoportja. Tehát az arisztokratikus kormányzás nem mond ellent a testületi elvnek, csupán egy kislétszámú testületre vonatkozik. Mi (még mindig) úgy véljük, hogy ha egy testület sok tagból áll, akkor egyházunkat egyetemesebben képviseli. A kommunizmusban hangoztatott „széles néptömegekre támaszkodás” hazug elv átszivárog egyházi közgondolkodásunkba is, és „teológiai tudatalattinkból” feltör az alkalmazás szintjére. Az ApCsel 15-től kezdve a testületi elv az egyházban kötelező, de ennek feltétele – akárcsak ott, Jeruzsálemben –, hogy az egyes tagok keresztyének, Krisztus által meghatározottak legyenek. Kérdéssé lehet tenni, hogy ez az első zsinat hogyan, meddig modell, de ha ezt nem fogadjuk is el maradéktalanul, jó figyelniük a zárókövetkeztetésre: „Mivel meghallottuk, hogy közülünk egyesek megzavartak

„Általában azt gondolják, hogy ennek az elvnek az a lényege, hogy az egyház alapsejtjét, az egyházközséget a presbitérium, a legmagasabb szervezeti formáját, az országos egyházat pedig a zsinat kormányozza. A zsinatpresbiteri elvnek ez az értelmezése egészen téves. A zsinatpresbiteri elv valójában két fókuszát emeli ki az egyház törvényes rendjének, nem az egyházközséget kormányzó presbitériumot és az országos egyházat vezető zsinatot, hanem a zsinatot, mint az egyházi élet minden fokát vezető testületet és a presbitert, azaz azt a személyt, aki az egyházi élet minden fokán a testület (zsinat) megbízásából a testület előtti felelősséggel nyilvános hivatalt tölt be.”

László Dezső: *Néhány szó egyházunk külső rendjéről*. RSz 1957. 2.

⁶ *Institutio*. IV. 20. 8.

titeket és szavaikkal feldúlták lelketeket – pedig mi nem adtunk nekik megbízást –, egymás között egyetértésre jutva, jónak láttuk, hogy férfiakat válasszunk és küldjünk hozzátok a mi szeretett Barnabásunkkal és Pálunkkal, olyan emberekkel, akik életüket tették kockára a mi Urunk Jézus Krisztus nevéért. Elküldtük tehát Júdást és Szilászt, hogy ők is tudotokra adják élőszóval ugyanazt. Mert a Szentlélek jónak látta, és mi is úgy láttuk jónak, hogy ne tegyünk több terhet rátok annál, ami föltétlenül szükséges...” (ApCsel 15,24–28, új fordítás, de erőteljesebbnek tűnik a Károli-szöveg: tetszett a Szentléleknek és nekünk.) Ez a „mi” nem valamilyen demokratikus széles körű képviselőt jelentett, hanem egypár választottat. Jakab csakis azért mondhatta, hogy „tetszett a Szentléleknek és nekünk”, mert ez a „mi” olyan kislétszámú testület volt, amelynek tagjai Krisztusért életüket kockára tették. Az első zsinat tehát arisztokratikus volt, s ha valakinek ez a jelző nem tetszik, fogadja el a (majdnem) szinonimáját, az elit szót, a fenti teológiai értelemben. Így értették ezt erdélyi református elődeink is – éppen ennek a lapnak a hasábjain –, mint például László Dezső: „Az evangélium felfogása szerint az egyházat sem a nép, mint adottság, sem egyetlen ember nem kormányozhatja. Az evangéliumi felfogás szerint az egyházat mindig az Isten által kiválasztott és az egyház hívei által megválasztott, Isten kegyelmi ajándékaival különös mértékben felruházott, *kisebb* közösségnek kell vezetnie (a szót én emeltem ki). Ez a közösség, akár mint presbitérium, akár mint zsinat, egyeseket kizárólagos hatáskörrel ruházhat fel egy-egy egyházi feladat elvégzésében, de megbízottait mindig a közösség előtti felelősségre és elszámolásra kötelezi.”⁷ Hasonlóan gondolkodik Imre Lajos is: „Az egyház tehát református felfogás szerint nem demokratikus intézmény s a demokrácia jelszava, amit olyan sokszor szoktak az egyházra, főképp a református egyházra alkalmazni, erre egyáltalán nem talál...” A következő mondatban Imre még az arisztokratikus jelző ellen is tiltakozik, de nyilván ezt „minden emberi szuverenitás” kivédése érdekében teszi, mert csak az egyház Urának, Jézus Krisztusnak a szuverenitásáról akar tudni.⁸

A zsinati (testületi) elvet megelőzi a *presbiteri* (személyi) elv. Nyilvánvalóan azért, mert az ún. felsőbb testületeknek a tagjai csak olyanok lehetnek, akik az egyházközségben presbiteri tisztséget töltenek vagy töltöttek be. László Dezső még mélyebbre megy, s a presbiteri elv elsőbbségét vallja: „A tárgy természete azonban azt kívánja, hogy a zsinati elem tárgyalása előtt beszéljünk a *presbiterierről*. Hitvallásunknak és Kálvinnak a Biblián alapuló fölfogása szerint ugyanis az egyházi életben hamarabb van a szolgáló vén, mint a kormányzó testület.”⁹

A kettő között azonban szabad, és kell is, értékbeli különbséget tennünk, mégpedig az egyes korok meghatározottságában. A diktatúra idején fontosabbnak kellett volna tartanunk a testületi elvet, mert a hatalom visszaéléseivel szemben csak megosztott felelősséggel tudtunk volna védekezni. Az államnak – részben a

⁷ *A korszerűség kísértései a református egyházban.* Az Út 1943. 75–76.

⁸ *Egyházi törvényhozásunk új követelményei.* Az Út 1939. 210.

⁹ *Néhány szó egyházunk külső rendjéről.* RSz 1957. 3.

görögkeleti egyház püspökközpontú berendezettsége mintájára – a személyi elv volt az érdeke, mert a személyek megfélemlítésén, esetleg éppen meggyőzésén keresztül érvényesítette akaratát a testületek, és így az egész egyház fölött. A torzulat az volt, hogy ezt a magát demokratikusnak valló állam tette. Az egyház(ak) egyik főbűne éppen az volt, hogy nem támaszkodott testületeire, amelyeket kevésbé lehetett számadoltatni. Most, hogy eljött az „igazi” demokrácia korszaka, a személyi elv a testületi előtt érvényesítendő, a dolog természetének megfelelően – ezért tartják egyesek helyesebbnek a presbiterzsinati jelzöt –, noha a kihívás (valójában: kísértés) az, hogy a demokráciának megfelelő testületeket tartsuk jelentősebbnek.

Exkurzus. Azt, hogy az egyház képviselőinek az állami hatóságok előtt a lényegünkhöz tartozó testületi, vagy a felsőség szerinti személyi elvet kell-e érvényesíteniük, hogy tehát általában egyházi kéréseinket, követeléseinket a polgári hatóság gondolkozása és nyelvezete szerint kell megfogalmazni, egy exegetikai adalékkal szemléltetem.

Mózes és Áron bemegy a fáraóhoz, hogy kikérje a népet (2Móz 5,1–3). Mózes arra hivatkozik, hogy „az Úr, Izráel Istene” beszélt hozzájuk. A fáraónak azonban semmit sem jelent יהוה neve, nem ismeri, és ez természetes, hiszen a nagy politeista egyiptomi vallás „isten-listáján” nincs ilyen név. De még Mózesék népét sem ismeri ישראל néven (1–2. v.) Ekkor elmondják ugyanezt másképp: a tetragramma helyett küldőjüket אלהים-ként jelölik, magukat pedig עבדים-nek, azaz hébereknak nevezik, úgy, ahogyan a fáraó tudja (3. v.) Ebben a versben van még egy szóhasználati átállás. A 3,16 szerint Mózes el kell hogy mondja a *nép véneinek*, hogy „megjelent” neki az Úr, s a נראה=láthatóvá vált, a teofánia gyakori szava. A *fáraónak* viszont már azt mondják, hogy az Isten עליו נקרא, azaz rájuk bukkant, mintegy véletlenül, mert ezt a fáraó inkább érti, mint a 3,16-ban előforduló „szakkifejezést”. Erre a kettősségre már a 3,16 és 3,18 szóhasználata is utal, mert az utóbbi hely szerint Mózes azt kell hogy mondja a fáraónak, hogy Isten (tehát nem az Úr) rájuk talált (itt קרא=קרה II.).

A személyi elv mindenkor, jelen korunkban hangsúlyozottabb elsőségének megértéséhez messziről kell nekiindulnunk.

Alkalmam volt többször is kifejtteni, hogy noha a politikum mezején a diktatúrának az alternatívája a demokrácia, az egyházban ez veszélyes csapda lenne.¹⁰ A hatalommegnyilvánulás minden formájának az egyházban csak egy alternatívája lehet, a *krisztokrácia*. A Kánon preambulumban olvasható mondat, hogy ti. „A Romániai Református Egyház egyedüli fejének az Úr Jézus Krisztust vallja...” s a Szentírás alapján áll, a hatalomgyakorlásra nézve is igaz, mert Neki adatott minden hatalom mennyen és földön. A Mt 28,18-ban olvasható ἐξουσία minden jelentésváltozatában a hatalmat jelenti, az egyikben éppen a politikai és gyakorolt

¹⁰ *A kálvinizmus időszerűsége*. Magyarság, történelem, kálvinizmus, egyetemesség. Bp. 1997. 42–45.

hatalmat. A „minden” (a Kánonban: egyedüli) kizár minden földi totalitárius hatalomgyakorlást, beleértve a demokratikusot is. Ezzel egybehangzik Kálvin megállapítása: „Továbbá Krisztus joga az, hogy minden zsinatnak az élén álljon, s hogy ebben a méltóságban ne legyen neki ember a társa. De csak akkor mondom, hogy Krisztus áll a zsinat élén, amikor az egész gyűlést ő igazgatja Igéjével és Lelkével.”¹¹ Elődeink több, ezzel egybevágó megállapítása közül szemeljük ki a következőt: „Az egyház Krisztus teste, ezért csak Krisztusnak engedelmességek és engedelmeségének útja egy állandó küzdelem azért, hogy földi alakjában isteni mivolta, külső formájában a Fejétől kapott elhívása, életében a Krisztus parancsa annál jobban kiragyogjon és beteljesedjék. *Ez lehet az alapja a református egyház szervezetének* (kiemelés tőlem).”¹² A „krisztokratikus hatalomérvényesítés” jól hangzó meghatározását (ki merne ellentmondani?!) le kell hozni a megvalósulás gyakorlati szintjére. A krisztokrácia akkor érvényesülhet a testületekben – a református egyházban a hatalom gyakorlásának az eszközei csak a testületek lehetnek –, ha annak tagjai egyenként Krisztus-meghatározottságúak, azaz az ő uralma alá rendelik személyes életüket. Így érkezünk el a presbiteri, azaz személyi elvhez. A Krisztus szerinti életvitel és gondolkozás *előfeltétele* a testületi tagságnak, ahol az „elő” azt jelenti, hogy a teológiai és jogi szaktudás, de még az ún. karizmatikus, lelki habitus előtt is követelmény. Ha egy 12 tagból álló testületnek 7 ilyen tagja van, akkor már érvényesülhet a demokrácia, ami itt most a többségi elvet jelenti. Másképp nem. Mert minden testületnek csak presbiteri tagjai lehetnek, ezért olyan fontos egyházközi szinten a törvényben előírt presbiteri előkészítő, amelynek minden más előtt Krisztusra vezérlő mesternek (παιδαγωγός Gal 3,24–25) kell lennie. A törvények, szabályrendeletek, határozatok akkor lesznek Krisztus-szerintiek, ha a testületek tagjai krisztusi életvitelűek és gondolkodásúak. Ez nem valamilyen magas, elérhetetlen követelményt és nem is egyfajta pietisztikus rövidre zárt keresztyénséget jelent, hanem bibliai „átitatótságot”. Ha erről lemondunk, lehetünk mégannyira is demokratikusak, de nem vagyunk jobbak a szavazógépezeteket működtető politikai vagy másmilyen közületeknél.

Jézus a hatalomgyakorlásnak csak egy módját ismeri el, azt, amelyik a szolgálatban mutatkozik meg: „Tudjátok pedig, hogy a pogányok fejedelmei uralkodnak azokon, és a nagyok hatalmaskodnak rajtuk. De ne így legyen közöttetek; hanem, aki nagy akar lenni közöttetek, legyen a ti szolgátok, és aki közöttetek első akar lenni, legyen a ti szolgátok. Valamint az Ember Fia nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon és adja életét váltságul sokakért.” (Mt 20, 25–28). Eltekintve a δούλος és a διάκονος kettősségétől (26. és 27. v.), figyeljünk fel az uralkodás két szavára. Mind a κατακυριεύω-ban, mind a κατεξουσιάζω-ban az igekötő (felülről lefelé) intenzív–pejoratív jelentésű és a hatalom érvényesítésére vonatkozik, amit Jézus természetesnek vesz, mert ez a politikai mezőben (ἔθνη=pogányok) történik. Azonban a tanítványok közösségé-

¹¹ *Institutio*. IV. 9. 1.

¹² Imre L.: *Egyházi törvényhozásunk ...* 212.

ben – ahonnan nem zárja ki az uralkodást, hiszen „nagy”-ról és „első”-ről beszél – ez a szolgálat által valósul meg. A Krisztus egyedüli hatalma és a világi hatalomgyakorlások közötti különbséget érzékelteti az ἐξουσία (Mt 28,18) és a κατεξουσιάζω (Mt 20,25) közötti jelentésetérés. Nem szabad azt sem elfelejtenünk, hogy a „neki adatott” totalitás annak felel meg, hogy *elközelített Isten országa*, belépett egy új világrend, amely minden földi rendet és minden földi jogot viszonylagossá tesz, s amelynek az egyházban, azaz a tanítványi körben érvényesülnie kell, ha komolyan veszi azt, hogy valóban „elközelített”.

Az egyház mint lelki közösség (organizmus) és mint jogalapú közösség (organizáció) nem nélkülözheti a hatalomgyakorlásnak egyikét sem, sem a jogalkotást, sem a kormányzást, sem a bíraskodást, de *ez* a hatalomgyakorlás

- kizár minden diktatúrát, beleértve a δῆμος-ét,
- kizárja az ochlokráciát (csöcselékuralmat),
- átminősíti a demokráciát és
- kizárja a lelki hierarchiát.

Torzók egyházunk joggyakorlatában

Kormányzó testületek, tisztségviselők, lelkipásztorok és nem lelkészi egyháztagek több olyan rendellenességet vesznek észre, amelyek vagy magában a Kánonban, vagy az alkalmazásban jelentkeznek. Az itt következő felsorolás távol áll attól, hogy minden anomáliát (ennél a kifejezésnél keményebb a bibliai ἀνομία, amely törvényszegést, törvényellenes cselekedetet jelent) szemügyre vegyen, egy párat azonban szükségesnek tartok röviden tárgyalni.

1. Ujabbban, akik a demokráciát a polgári jog területén gyakorolják (játszszák?), eszünkbe juttatják a hatalmi körök szétválasztásának, szakszerűbben a *közhatalmi ágak megosztásának* az elvét. 1990-ig nem tudtunk (?) erről. Valóban, az Ószövetségben ilyenről nem lehetett szó; nemcsak azért, mert még a királysággal megalakult Izráel sem nevezhető a mai jog értelemben államnak, hanem főleg azért, mert a teokráciában senkinek még csak eszébe sem jutott, hogy valamilyen népuralomnak helye lehetne a választottak életében. Ezt ugyan el lehet mondani az újszövetségi krisztokráciáról is, de a kérdést ezen a szinten nem szabad erőltetni, mert Isten országának esetében egészen másról van szó.

Egy jogállamban a közhatalmi ágak megosztásával azt akarják elérni, hogy ugyanaz a személy ne vehessen részt több hatalmi kör testületeiben. Bár a Kánon az „érdekelttség” kifejezést – helyesen – másra értelmezi (I. főrész 9.§ és III. főrész 31., 32.§), egy bizonyos értelemben itt is erről van szó. A kérdést mindenki így teszi fel: érvényesíthető-e ez az egyházi jogalkotásban és joggyakorlatban? Igen/nem feleletünk attól függ, hogy az egyházszervezet melyik szintjére gondolunk.

Egyházközségi szinten értelmetlen és kivihetetlen lenne a megosztás. A Kánon ilyen értelemben mondja ki: „Az Egyházközségi Fegyelmi Bizottság tagjai a presbiterek vagy a közülük választott tagok. Elnöke a lelkipásztor, vagy az egy-

házközségi főgondnok, gondnok.” (III. 8.§). A kormányzói és a bírói hatalmi kört nem lehet megosztani, sem a presbitérium, sem a lelképásztor (főgondnok, gondnok) esetében.¹³

Az *egyházmegyéknél* már érvényesíteni kell(ene) az elvet, de a Kánon más-képp rendelkezik: „Ugyanazon személy tanácsosnak és fegyelmi bizottsági tagnak is megválasztható, úgy, hogy a fegyelmi bizottság tagjai legalább fele részben mások legyenek, mint akik az egyházmegyei tanács tagjai” (I. 93.§ 2. bek.). A kormányzói és a bírói hatalomkör tehát nincs elválasztva. Mindenki tudja, hogy ez helytelen, feltételezem azonban, hogy a törvényhozóknak meg kellett alkudniuk azzal a helyzettel, hogy vannak olyan kis taglétszámú egyházmegyék, ahol ez egyszerűen megvalósíthatatlan, legalábbis, ami az alkalmas személyeket illeti.

Az *egyházkerület* esetében a fegyelmi bizottság tagjai hivatalból tagjai az egyházkerületi közgyűlésnek (I. 136.§ 2. bek.), amely kormányzói testület(nek is felfogható). Itt a torzulás „csak” az, hogy „A fegyelmi bizottság tagjait az egyházkerületi közgyűlés választja” (III. 21.§ 2. bek.), ami az érdekeltég elvének mond ellent. Megoldás: vagy a fegyelmi bizottság tagjai ne legyenek a közgyűlés tagjai (keményebb megoldás), vagy ne vegyenek részt ebben a választásban. Az előző Statútum szerint a püspök az egyházkerületi fegyelmi bizottságnak az elnöke. Helyes, hogy ez a Kánonból kimaradt. A Kánon nem szögezi le, pedig szükség lenne rá, hogy ugyanaz a személy nem lehet az egyházkerületi fegyelmi bizottságnak és az igazgatótanácsnak a tagja (vö. I. 141., 142. és I. 133.; III. 21–25.)

Feltétlenül anomáliának kell tartanunk, hogy *zsinati szinten* a törvényhozói és bírói közhatalmi ágak nincsenek elválasztva, mert a Zsinati Fegyelmi Bizottságot a Zsinat választja „az alkotó tagok közül”. (III. 26.§). Itt még a kis létszám sem akadály, mint ahogyan az egyházmegyék esetében az volt.

A – reményünk szerinti – közeljövőben sorra kerülő jogalkotásban két utat lehet járni:

Vagy egyházjogászok kidolgozzák, hogy hol lehet, és hol nem lehet érvényesíteni a közhatalmi ágak megosztását, vagy erről az elvről teljesen lemondunk, sajátos egyházi és „kisegyházi” helyzetünkre hivatkozva. Természetesen az első megoldást tartjuk helyesnek, azonban az utóbbinál megfontolandó, hogy a polgári jog (-alkotás, -érvényesítés, -alkalmazás) átvehető-e, illetve átírható-e az egyházjogba. Éppen a már említett lelkiség-jog kettőssége figyelmeztet arra, hogy „de ne így legyen köztetek”, s ez a hatalmaskodásra vonatkozik, bár Jézus itt nem valamilyen egyházjogi szabályról beszél.

2. Utolsó mondatunk vezérszava egy másik anomáliának, annak, hogy *nincs erdélyi egyházjogászkunk*. Ezt évek óta, önmagát és másokat ismételve, mindenki hajtogatja, az utolsó évtized jogalkotásában mindenki észrevette, de semmi sem történt. Ennek eredménye aztán az 1999-es Kánon, amely egy előzőnek a re-

¹³ Érdekesnek tartjuk László Dezső véleményét: „Gyakran hallunk arról, hogy a presbitériumok presbitereket megfosztanak tisztségüktől...” Ebből arra következtethetünk, hogy ő a presbitériumnak nem tulajdonít bírói hatalmat. *Néhány szó...* 6.

víziója – több mint 200 hibával, az elviségről nem is beszélve. Nem elég siránkozni (nekem személyesen okom van, jogom talán nincs), hanem valamilyen kiutat kell találni.

Kétlépcsős megoldást ajánlok, gyakorlatit és könnyen (?) kivitelezhető. A *közeljövőre nézve*, zsinatunk jogügyi bizottságába választani kell magyarországi egyházjogászt, aki még a zsinatnak is tagja lehetne, természetesen csak tanácskozási joggal. Ehhez két megjegyzés kívánkozik. Először: vannak ilyen egyházjogászok, nagyon jó szakemberek, akiknek egyházjogi képzettségük és sok évtizedes gyakorlatuk van. Másodsor: ezzel a Magyar Református Egyház zsinati elve gyakorlatban is érvényesülne. Ha azt a különben érthető kifogást hozzuk fel, hogy ezzel a kánonügyi bizottság munkája nehezkessé válik, akkor ismét csak lemondunk az elviségről egy gyakorlati nehézség indokával. – A második lépcsőre már rég sor kellett volna hogy kerüljön. Elmaradt, de még nem késő: 5–6 éves lejáratú *távlati tervben* gondolkozva, saját egyházjogászt kell „kitaníttatni”. Mindannyian tudjuk, hogy a jövőben erre fokozottabban szükségünk lesz.

Idé kapcsolható az egyházjog teológiai oktatásának a kérdése. Majdnem két évtizede ismertetem a Református Egyház Statútumát/Kánonát, de ez még csak nem is mellékszakom, legfeljebb abban az értelemben, hogy az előadási órákon *mellébeszélék*. Több mint furcsa az is, hogy más ismerteti a Kánon, és más tanítja az egyházjogot. Ez egy képzett egyházjogásznak a feladata lenne. Amíg kiokosítunk valakit (vagy erre születni kell?), addig el kell fogadni (?) a jelenlegi helyzetet. (A lelkipászor kérte a presbitériumot, hogy új kerítést húzzanak a parókia körül a korhadó helyett. Az egyik atyafi válasza: tiszteletes úr, jó az, amé’ rossz. Ez erre is vonatkozik?)

3. Az Erdélyi Egyházkerületben a *zsinati tagokat a presbitériumok választják*. A „képek a parókiáról” cím alatt minden lelkipászor be tudna számolni olyan torz, egyenesen nevetséges helyzetekről, amely előtt álltak. Az előző Statútum kimondja, hogy a zsinat tagjai, a hivatalból tagok (kérdéses, hogy van ilyen¹⁴) felsorolása után, „Az egyházkerületnek az egyházközségek részéről a presbitériumok útján adott szavazatokkal választott zsinati képviselői.” Ez a Kánonból ugyan kimaradt, és a kérdést az egyházkerületek szabályzatára bízza (I. 149.§ 2. bek.), de úgy látszik – nem ismerem a választási szabályzatot –, a gyakorlatot átmenekítették, mert az utolsó választás e szerint történt. Tényleg azt gondoljuk, hogy egyházunk attól zsinatpresbiteri, hogy a zsinati tagokat a presbitériumok választják? Ezzel az elvet nem alkalmazzuk, hanem megcsúfoljuk, formálissá tesszük, mitöbb, a gyakorlat képmutatássá válik, mert azt éreztetjük a presbitériummal, hogy tagjai bábok, feleslegesek. Az történik, ami ellen manapság éppenséggel tiltakozunk, hogy ti. a presbitériumot a lelkipászor befolyásolja. Mindenki látja az anomáliát, de mindenki befejezi gondolkozását azzal a felszólítással, hogy „mondj jobbat!” Nos úgy néz ki, hogy ennél már csak jobbat lehet mondani. Itt lenne igazán szükség képzett és teológiailag gondolkozó egyházjogászra! Mint

¹⁴ Lásd Juhász T.: *Kit válasszunk a zsinatba?* Az Út 2001. 67.

szakmán kívüli, az eddiginél helyesebbnek látom a következőt. Az egyházközség presbiterei tehetnek *javaslatot*, de csak abban az esetben, ha valóban ismerik, és alkalmasnak tartják a jelölendő személyt. Ha ilyenről nincs tudomásuk, akkor egyszerűen nem javasolnak. Azaz nem a presbitérium szavaz, hanem a presbiterek javasolnak. Ezzel éppen a már említett személyi elv érvényesül. Ha van javaslat, akkor azt eljuttatják az egyházmegyéhez, amelynek tanácsa (közgyűlése?) *jelöl*, s az összesített jelöltlista alapján az *egyházkerületi közgyűlés megválasztja* a kerület zsinati képviselőit. A presbiteri elv újból érvényesül, hiszen a kerületi közgyűlés minden tagja presbiter.

Úgy vélem, a jogügyi bizottság szívesen vesz a témára javaslati változatokat, beleértve az itt leírtakat is. Azt a lehetőséget sem kell kihagyni, hogy szétnézzünk a többi magyar református egyház jogszabályaiban, de máshol is, ahol a zsinat azt jelenti, mint nálunk.

Egyházunk a közeljövőben új Kánont alkot. Ezzel jogi keretet teremt annak érdekében, hogy az egyházi szolgálatok a Fő iránti engedelmesség feltétele alatt történjenek. Az 1949-es Statútum megfogalmazásában részt vevő és egyházjogi kérdésekben többször is megnyilatkozó Tőkés István az új törvény megjelenése után nem sokkal így fogalmaz: „Törvénnyel új életet elővarázsolni nem lehet. Aki törvénytől várja az életet, föltétlenül csalódní fog [...] De ahol a Szentlélek vezetése alatt engedelmesen munkálkodó lelkipásztorok és gyülekezeti tagok használják a statútumot, ott az evangéliumhirdetés eszközévé, a hit építőjévé és a keresztyén háládatosság segítőjévé lesz.”¹⁵ Ezzel az idézettel visszatértünk a lelkiség és jog kettősségének a kérdéséhez. Annak pedig, amit a felülről és alulról építkezésről mondtunk, van egy lényegesebb vetülete, s ezt így kell megfogalmaznunk: noha a jog *alulról* biztosítja, hogy egyházunk az evangélium szerint működjék (jogalapú egyházszervezet), az egyház megújulása *felülről*, az egyház Urától jön.

„Lex sine executione est campana sine pistillo”, azaz: A törvénynek, ha nincs teljesítője, annyit ér, mint harang, amelynek nincs ütője.

¹⁵ *Egyházi statútumunk a lelki egyház szolgálatában*. RSz 1949. 400.